

TƏHSİLİN KEYFİYYƏTİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ, QIYMƏTLƏNDİRMƏSİ VƏ İDARƏ OLUNMASI MƏSƏLƏLƏRİ

UOT 37.

Firəddun Nadir oğlu İbrahimov
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Şəki filiali,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor

Xuraman İsa qızı Həmidova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Şəki filiali, baş müəllim

ÜMUMTƏHSİLİN KEYFİYYƏTİNİN İDARƏOLUNMASININ BƏZİ ASPEKTLƏRİNİ BARƏDƏ

Фиреддун Надир оглы Ибрагимов
доктор наук по педагогике,
профессор Шекинского филиала
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

Хураман Иса гызы Гамидова
старший преподаватель Шекинского филиала Азербайджанского Государственного
Педагогического Университета

O НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Firəddun Nadir İbrahimov
doctor of pedagogical sciences, professor at Shaki branch of Azerbaijan Pedagogical State University

Xuraman İsa Həmidova
senior lecturer at Shaki branch of Azerbaijan Pedagogical State University

ABOUT THE ASPECTS OF CONTROLLING OF THE QUALITY OF TOTAL EDUCATION

Xülasə: Məqalədə təhsildə keyfiyyət konsepsiyası izah edilir və o, cəmiyyətin maraqlarına səbəb olan aktual bir problem kimi qiymətləndirilir. Müəlliflər təhsilin effektivliyini təmin edən prinsiplərə diqqət yetirir və təhsildə keyfiyyət konsepsiyasını xarakterizə edən amilləri göstərir. Məqalədə həmçinin, tələbələrin peşəkarlıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılması məqsədilə təhsildə keyfiyyətin yeni peşəkar bacarıqlar tətbiq etməklə təmin edilməsi göstərilmişdir.

Açar sözlər: təhsil sahəsində keyfiyyət, səmərəli idarəetmə sistemi, keyfiyyətin qiymətləndirilməsi usulları, təhsil fəaliyyətinin nəticələri, sistemli fəaliyyət, kognitiv komponent, refleksiv komponent, tənzimləyici komponent, kommunikativ komponent

Резюме: В статье описывается концепция качества образования и это рассматривается как одна из актуальных проблем, которая вызывает интерес в обществе. Авторы обращают внимание на принципы, обеспечивающие эффективность образования и показывают факторы, характеризующие концепцию качества в образовании. В статье показывается предоставление качественного образования путем применения новых профессиональных навыков для формирования компетентности студентов.

Ümumtəhsilin keyfiyyətinin idarəolunmasının bəzi aspektləri barədə

Ключевые слова: качество в системе образования, эффективная система управления, методы оценки качества, результаты образовательной деятельности, систематическая деятельность, когнитивный компонент, рефлексивный компонент, регуляторный компонент, коммуникативный компонент

Summary: It is explained the conception of quality on education, and the quality of education is appreciated as an actual problem which caused the curiosity of society. The author attracts the principles which ensuring the effectiveness of controlling the education, and shows the factors which characterizing the conception of the quality of education. It is also shown the ensuring the quality on education, applying the new professional competencies approaches to the content and method of education for formulating professional ability on learners.

Key words: quality on education, efficiently management system, quality evaluation methods, results of educational activities, systematic activity, cognitive component, reflexive component, regulatory component, communicative component

Təhsilin inkişafı problemləri hamını - ölkə miqyasında idarəetmə qərarlarını qəbul edən nazirdən tutmuş, təhsil müəssisəsi rəhbərlərini, elmi işçiləri, dərslük müəlliflərini, metodistləri, müəllimləri, bir sözlə, müxtəlif səviyyələrdə təlim-tərbiyə prosesini təşkil edənləri və nəhayət, valideynləri, bütün itimayiatı narahat edir, düşündürür, onların həlli yollarını axtarmağa məcbur edir. Təhsilin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı problemlərdən biri, bəlkə də birincisi müasir zamanın çağırışlarına adekvat keyfiyyətli təhsilin bərqərar olunması və onun idarə olunmasıdır. Professor R.H. Məmmədovda haqlı olaraq qeyd edir ki, bu gün təhsildə keyfiyyətin idarə olunması aktuallığı ilə diqqət çəkir (5; 3).

Təhsil sahəsində keyfiyyət dedikdə, təhsilin nəticələrinə uyğun əvvəlcədən müəyyən edilmiş normativlərə müvafiq öyrənilənlərin səviyyəsi, ümumi halda isə təhsil sisteminin durumu başa düşülür. Keyfiyyət istənilən obyektin, o cümlədən təhsilin müəyyənlərini bildiren fəlsəfi kateqoriya olub, onun xassələrinin məcmusunda təzahür edən obyektiv və ümumi xarakteristikadır. Keyfiyyət istənilən prosesin elə bir müəyyənləşdiricisidir ki, onun sayəsində proses başqa proses kimi yox, məhz həmin proses kimi çıxış edir və digər proseslərdən fərqlənir.

Tarixən təhsil müəssisələrində təhsilin nəticəsini, keyfiyyətini qiymətləndirmək məqsədilə aşağıdakı kimi kvalimetrik (təsviredici) metodikalardan istifadə olunub:

-müəllimlər tərəfindən müəyyənləşdirilmiş proqnozun əldə edilməsi;

-şagirdin həyatında həmişə baş verən ekstremal situasiyalarda şagirdlərin əxlaqının qiymətləndirilməsi;

-müəllimlər tərəfindən düşünülmüş və təşkil edilmiş diaqnostik situasiyalarda şagirdlərin əxlaqının qiymətləndirilməsi;

-məktəbin özü tərəfindən hazırlanmış meyarlar şkalası üzrə nəticələrin qiymətləndirilməsi;

-psixoloji göstəricilərin, şagirdin həyatında istifadə edilən hər cür hərəkətin, fəaliyyətin qiymətləndirilməsi: nəcə etməyi bilir (intellektual göstərici); həyata keçirməyi bacarır (iradi göstərici); reallaşdırmaq istəyir (emosional göstərici).

Müstəqillik qazanıldıqdan sonra təhsildə müəllimlərin fəaliyyətinin yüksəldilməsinə və onun səmərəli idarəolunma modellərinin elmi əsaslarının işlənilməsinə münasibət dəyişmiş və sözlügedən yüngüldə iş daha konstruktiv xarakter almışdır. Müasir təhsil konsepsiyası təkəddürün inkişafını şagirdlərin əqli inkişafının başlıca məqsədi sayır (1; 5).

Müasir dövrdə təhsilin keyfiyyətinin cəmiyyətin aktual problemi kimi qəbul edilməsinin əsas səbəblərini aşağıdakı iki obyektiv halla izah etmək olar:

-keyfiyyətli təhsil sisteminin qurulması ilə təhsil fəaliyyətinin bütün subyektləri-öyrənilənlər, valideynlər, pedaqoqlar, təhsil sisteminin səmərəli idarə olunması ilə müxtəlif səviyyələrdə məşğul olan rəhbər və başqa işçilər maraqlanırlar. Son zamanlar təhsilalanlar üçün keyfiyyətli təhsil sisteminin qurulmasına diqqət daha da artmaqdadır. İstər cəmiyyət, istərsə də dövlət və təndəşlərin keyfiyyətli tədris prosesi ilə əhatə olunmasında çox maraqlıdır;

-ümumtəhsil məktəbləri həzrətdə təlim prosesinin profiləşdirilməsi, innovativ xarakterli

yaşamaqların tətbiqi, yeni pedaqoji və təlim texnologiyalarından səmərəli istifadə, yeni dərslər və dərslər vəsaitlərinin, tədris proqramlarının, tədris-metodik komplekslərin seçim imkanlarına görə bir-birindən fərqlənir. Belə müxtəlifliklərin son illərdə təhsil sistemində daha geniş yer aldığı bir şəraitdə təhsilin keffiyətinin stabilizasiya rolunu prosesin səmərəli idarə olunmasına geniş imkanlar açır. Ona görə də hazırda valideynlərin və öyrənmələrin təhsil müəssisələrini seçmə seçməyə olan meyilləri daha da genişləndirir, həm də rəqəbətəyönülm öyrənmənin hazırlanmasında, tələblərin yerinə yetirilməsində təhsil müəssisələrinin məsuliyyəti artır.

Təhsil müəssisəsinin idarə olunması müəkkəb bir prosesdir. Həmin prosesdə təhsil keffiyətinin qiymətləndirilməsi barəsində danışıqların müəkkəb prosesin aparıcı istiqamətlərindən biridir. Bu idarəetmə prosesin özü və onun məqsədyönlü xarakteristikası, prosesin parametrlərinin son nəticəyə uyğunluğu təmin edilirdi halda effektiv idarəetmədən, onun elmi əsaslarından bəhs etmək olar. Təbii ki, notica prosesin özündən, onun keffiyətli təşkilindən asılıdır. İdarəetmə baxımından tədris prosesinin hər bir mərhələsində təhsilin keffiyətini qiymətləndirmək məqsədilə onun keffiyət göstəricilərinin qruplaşdırılması, prosesin gedicişində dövrü, yaxın və uzaq zaman kəsiklərində təhsil nəticələrinin qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulmalı və məktəbin fəaliyyəti bu nəticələrə istiqamətlənməlidir. Təhsilin keffiyətini idarəetmə tədqiqatı xarakterli məqalələr.

Elmi-pedaqoji məqalələrdə göstərilir ki, təhsildə keffiyətin idarə olunmasının effektivliyini təmin edən pedaqoji prinsipləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür:

1. İdarə olunma sisteminin səmərəliliyinin əsas göstəricisi kimi "təhsilin keffiyəti" anlayışı haqqında məlumatların daqqılıyı (əgər idarə olunan obyekt (sistem) daqqı müəyyən edilmiş olarsa, onda idarəetmənin mənası itir, əgər idarə olunan obyekt yarımçıq müəyyənəndirilsə, bu halda idarəetmə səmərəsiz olur, təhsil sisteminin və ya təhsil müəssisələrinin fəaliyyətində heç bir məqsət irəliləyir əldə edilmir);

2. Təhsilin keffiyətinin səmərəli idarə olunma sisteminin idarəetmənin ümumi qanunlarına uyğunluğu;

3. Təhsilin keffiyətinin səmərəli idarə olunma sisteminin tədris-təlim prosesinin qanun və qanunauyğunluqlarına müvafiqliyi (8; 46-47).

Professor A.O. Mehrobov yazır ki, təhsilin keffiyətini idarə etmək üçün istifadə olunan yaşamaqların təhlili aşağıdakı nəticələrə gəlməyə əsas verir:

- keffiyətin idarə olunmasını təmin etməkdən ötrü idarə olunan hər bir obyekt üçün o anlayışın məna tutumu qabaqcadan müəyyən edilməlidir;

- təhsilin keffiyətini bütün təhsil sistemi üçün eyni olan ümumi, eyni zamanda hər bir idarə olunan obyekt xarakterizə edən və müvafiq xassayə malik xüsusi elementləri özündə cəmləşdirdiyi nəzərə alınmalıdır;

- təhsilin keffiyəti müəkkəb struktura malik olduğundan, onun idarə olunma üsulları barədə yekdil fikir formalaşdırılması, istənilən təhsil sistemi və təhsil müəssisəsi üçün onun ümumi tərifini və geniş şərhini daqqı vermək mümkün deyildir.

Təhsilin keffiyəti anlayışını xarakterizə edən faktorların (amillərin) düzgün müəyyənəndirilməsi obyektin keffiyətinin idarə olunması imkan verir. Professor A.O. Mehrobov fikrincə, belə amilləri müəyyən məntiqi əsas dayanaraq qruplaşdırmaq mümkündür (3; 214-215).

Təhsil sisteminin idarə edən konkret istehlakçının tələbləri təhsil sisteminin fəaliyyəti ilə bərabər bağlı olan təhsilin keffiyətinin əsas məzmununu müəyyən edir. Bu tələblərə fəaliyyətin bütün parametrləri təbə olur. Çox hallarda təhsil sistemi eyni zamanda bir əsas istehlakçı ilə işləməli olur. Belə hallarda hansı istehlakçının tələblərinə yerinə yetirmək, hansı tələbləri təhsilin keffiyətinin müəyyən edilməsində əsas kimi götürmək çox əhəmiyyətlidir. Aparılan təhlillər göstərir ki, belə hallarda öyrənmələrin tələblərinə yerinə yetirilməsi məntiqidir. Məhz belə yaşamağa şagirdə istiqamətlənmiş təhsilin qurulmasını tələblərinə cavab verir. Burada qüvvədə olan norma və standartlarda, artıq ictimai və dövlət status almış çoxlu sayda tələblər ümumiləşdirilməlidir. Öyrənmələri eyni və ya oxşar tələblərə görə qruplaşdırmaq lazımdır. Bu tələblər təhsilin keffiyətinin müəyyən hissəsini özündə cəmləşdirir və onun məzmununu müəyyən etməyə imkan verir.

Təhsildə keffiyətin qiymətləndirilməsi ilə bağlı bir çox üsullardan istifadə olunur. Bunlara aşağıdakıları daxil etmək olar:

- təhsil müəssisələrinin lisenziyaləşdirilməsi;

- pedaqoji işçilərin və təhsil müəssisələrinin attestasiyası;

- öyrənmələrin aralıq və yekun attestasiyası;

- təhsil müəssisələrinin tədris və digər fəaliyyətinin auditi;

- professional, peşəkarlıqla bağlı müsabiqələr (3, s. 216).

Bu məsələlər iştirakında təhsildə keffiyətin nəzarət və onun durumunun müntəzəm təftiş edilməsi xüsusi yer tutur. Bu halda istənilən prosesin keffiyətinin qiymətləndirilməsi və birincisi obyektlər üçün yeni qiymətləndirmə meyarlarının müəyyənəndirilmə prosedurları əsas kimi götürülür.

Təhsilin keffiyətinin effektiv idarə olunma sisteminin formalaşdırılmasında "proses" və ya "nəticəyə" görə idarəetmə ilə bağlı yaşamaqların hansına üstünlükün verilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bəzi yaşamaqlarda təklif olunur ki, təhsil müəssisələrində baş verən prosesləri - əsas, idarə olunma və yardımçı kimi üç qrupa bölmək mümkündür. Əsas elmi-metodik və elmi-tədqiqat işlərini; idarə olunmaya strateji planlaşdırma, istehlakçıların tədris fəaliyyətinin noticələrindən istifadə səviyyəsinin qiymətləndirilməsini; yardımçıya isə material təminatını, maliyyəni və infrastrukturunu idarə olunmasını daxil etmək olar.

Təhsil fəaliyyətinin noticələri istehlakçının tələblərinə tamamilə uyğun gəlməlidir. Burada əsas məsələ, hansı noticələri təhsil fəaliyyətinin əsas göstəricisi kimi qəbul olunmasının müəyyən edilməsidir. Məlumdur ki, təhsildə qarşılıqlı təsirlərin obyektə öyrənmə olduğundan, məntiqi olaraq təhsilin noticələrini öyrənməyə aid olan xarakteristikalarda vermək lazımdır.

Bəzi tədqiqatçılar təhsilin noticələrini məhz belə yaşamaqlarla müəyyənəndirmiş və aşağıdakıları əsas götürmüşlər:

- şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişləri;

- öyrənmənin şəxsi inkişaf prosesinin göstəriciləri;

- tədris-təlim prosesinə təsir edən mənfəli təsirlərin aradan qaldırılmasına dair işlənilmiş effektiv yaşamaqlar;

- şagirdlərin sərəştəlilik səviyyəsinə.

Bəzi tədqiqatçılar isə təhsilin noticələri kimi aşağıdakıları ön plana çəkirlər:

- şəxsiyyətin yüksək özlünlükdərkini;

- fiziki və mənavi sağlamlılığını;

- yüksək təhsilliliyini, özünün təhsilə olan tələbatını və vərdişlərini;

- yüksək tərbiyəliliyini;

- vətənpərvərlik və yüksək vətəndaşlıq müvəqqeyini.

Bəşqə qrup tədqiqatçıları isə təhsilin noticəsi kimi, təhsilin başa vurmuş öyrənmələrdə aşağıdakı parametrləri özündə birləşdirən təhsillilik səviyyəsinə əsas göstərici kimi qəbul edirlər:

- bilik, bacarıq və vərdişləri;

- mədəniyyət səviyyəsinə;

- mənavi inkişafı, dəyərlik göstəriciləri;

- orqanizmin intellektual və fiziki inkişafının imkanlarını.

Araşdırmalar göstərir ki, təhsil fəaliyyətinin subyektləri ilə bağlı keffiyət xarakteristikaları bütövlükdə təhsilin müasirləşdirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

Təhsil prosesində baş verən hadisələrə bağlı hallar prosesin iştirakçılarına müvafiq təsirlər göstərməklə bərabər eyni zamanda tədris-təlim prosesinin keffiyət göstəricisinin əsas təminatçısı kimi çıxış etməyə geniş şərait yaradır. Təlim keffiyətinin müəyyənəndirilməsi sanitariya-gigiyenik, mənavi-psixoloji, təhsil prosesinin resurslarla təminatına şərtləri və s. Çoxlu sayda faktorlardan asılıdır. Ona görə də tədris prosesində belə amillər xüsusi yaşamaqlarla müəyyən edilməli və onların təsir sferasının sərhədləri müəyyənəndirilməlidir.

Təhsildə keffiyətin idarə olunmasının səmərəliliyini təmin edən xarakteristikaları, yeni keffiyətin idarə olunma sisteminin idarəetmənin ümumi qanunlarına uyğunluğu araşdırılmışdır (6).

Aparılmış təhlillər göstərir ki, ümumi idarəetmənin qanunlarını nəzərə almadan təhsilin keffiyətinin idarə olunma sisteminin qurulması, keffiyətin idarə olunmasının səmərəliliyini təmin edə bilməz. Təhsilin keffiyətinin səmərəli idarə olunma sisteminin metodoloji əsasının yaradılmasında "sistemli fəaliyyət" təmin edən yaşamaqlardan istifadə olunmalıdır. Ümumi halda təhsilin keffiyətinin idarə olunma sisteminin

strukturu idarədən və idarəolunan altisistemlərin cəmindən ibarət olmalıdır. İdarədən altisistemdən idarəolunan altisistemə informasiya xarakterli məlumat gəlir. Bu məlumata reaksiya vermə, məhz idarəolunan altisistemdə gedən dəyişiklikləri göstərir.

Təhlillərdən belə qənaət hasil olur ki, bu halda informasiya xarakterli məlumatı qəbul edən idarəolunan sistemdə aşağıdakı hallar baş verə bilər:

- idarəolunan altisistemin fəaliyyətinin keyfiyyəti yüksəlsin;
- idarəolunan altisistemin fəaliyyətində heç bir dəyişiklik baş verməsin;
- idarəolunan altisistemin fəaliyyətinin keyfiyyəti aşağı düşsün.

Təhsilin keyfiyyətinin səmərəli idarə olunmasının əsas şərti, idarədən və idarəolunan altisistemlər arasında əks əlaqənin düzgün qurulmasıdır. Bu halda aşağıdakı tələblər ödənilməlidir: tamlik, münasiblik, adekvatlıq, obyektivlik, əlverişlilik, fasiləsizlik, strukturlaşmalığı (8, s. 34).

İdarədən altisistemin strukturu, təhsilin keyfiyyətinin monasını müəyyənləşdirən amillərin kombinasiyasından asılı olub aşağıdakıları özündə birləşdirir:

- təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üsullarını;
- təhsil sistemində baş verən prosesləri;
- təhsil fəaliyyətinin subyektlərini;
- təhsil fəaliyyətinin nəticələrini;
- təhsil fəaliyyətinin həyata keçirildiyi şəraiti (3, s. 218-219).

İdarəolunan obyektə (sistemə) nəzərən idarəetmənin subyektləri ardıcıl olaraq müəyyən idarəetmə funksiyalarını yerinə yetirirlər: məqsədlə təhlil etmə; planlaşdırma; nəzarət; təshih etmə və yenidən təhlil. Təlim keyfiyyətinin idarə edilməsi funksiyaları sırasında planlaşdırmanın mühüm əhəmiyyəti xüsusi vurğulanmalıdır. Hər bir məqsədin əldə edilməsi (nəticə kimi sonucun alınması) onun həyata keçirilməsi üsullarının seçilməsindən, prosesin ardıcılığının təmin edilməsi üsullarının düşünülmüş şəkildə həyata keçirilməsi addımlarının təyin edilməsindən asılıdır. Əslində planlaşdırma sözün müəyyən mənasında proqnozlaşdırma, proqramlaşdırma və işçi planının hazırlanmasından ibarətdir (5; 40). Planın göstəriciləri nəzarətin həyata keçirilməsinə imkan yaradır. Planlaşdırma düzgün həyata

keçirilsə, idarəetmə fəaliyyəti düzgün istiqamətlənir, yaxşı nəticələr əldə edilir və vaxta qənaət olunur. Təhsil sistemində məktəblərin normal təlim prosesinə və məktəbin inkişafına nail olmaq, təhsildə keyfiyyət əldə etmək üçün stabil şəraitə ehtiyac var. Ancaq real həyatda məktəbin daxili və xarici mühiti daim dəyişir, müəllimlərin həyatında nələrə baş verir, uşaqların həyata münasibətlərində yeniləşmə gedir. Çox zaman baş verən bu dəyişiklikləri qabaqcadan görmək mümkün olmur. Onlar iş planda nəzərdə tutulanların həyata keçirilməsinə və maneçilik törədir, ya da təhsildə keyfiyyəti yüksəltmək üçün imkanları genişləndirir.

Yaxşı təşkil edilmiş idarəetmədə bu dəyişikliklər vaxtında aşkar olur və ona uyğun olaraq planlara, görülmüş işlərə dəyişikliklər edilir. İdarəedicilik sistem bu dəyişmələr haqqında məlumatları yaxşı təşkil edilmiş nəzarət və vaxtaşırı keçirilən monitorinqin sayəsində əldə edir. İdarəetmə əks əlaqə tələb edir. Onsuz idarəetmə mümkün deyil. Əgər nəzarətin obyektinin təhsilin keyfiyyəti olduğu nəzərə alınsa, onun əhəmiyyəti daha da artır. Yeri gəlmişə vurğulanıq ki, təhsil prosesində çoxlu amillər var və onların hesabına təhsildə keyfiyyəti yüksəltmək olar.

Təhsilin keyfiyyətinin əldə edilməsi, nəticələrə istiqamətlənmiş idarəetmənin quruluşu müvafiq amaliyyatlardan formalaşır. Burada vəzifə və məqsədlərin həyata keçirilməsi, lazımı nəticələrin əldə edilməsi idarəetmə strategiyasının seçilməsindən asılıdır. Məktəbin innovasiya rejimində işləməsi, yenilikləri mənimsəməsi və təbii üçün üç əsas inkişaf strategiyası böllidir: lokal, modul, sistemli (5, s. 56-57)

Lokal strategiya təhsilin keyfiyyətinə təsir edəcək bir-biri ilə əlaqəli olmayan müxtəlif faktorlardan istifadə edilməsini nəzərdə tutur. Belə dəyişikliklər bir-birindən asılı olmayan planlar əsasında həyata keçirilir və müəyyən nəticələr əldə edilir. Onlar məktəbin inkişafına, irəliləyişinə təsir edir.

Müəyyən problemlərin kompleks şəkildə bir sinifdə və ya təhsilin müəyyən mərhələsində modul strategiyasından istifadə olunur. Bu halda hər bir ideyanın həyata keçirilməsi obyekt müəyyənləşdirilir, eksperimentin proqramı hazırlanır, onun parametrləri əlaqələndirilir, tətbiq edilir, nəticələr müqayisə edilir. Maraqlı nəticə-

lər əldə edilirsə, o, öyrənilir və istifadə olunur. Bu prosesdə həmfikir-yenilikçi müəllimlər komandası və onlara rəhbərlik edəcək mənecerlər formalaşır ki, bu da keyfiyyətin əldə edilməsində böyük əhəmiyyətə kəsb edir.

Üçüncü strategiya sistemli dəyişikliklər strategiyasıdır. Bu zaman söhbət təhsilin keyfiyyətinin əldə olunmasında son nəticələrə təsir göstərə biləcək bütün faktorların, yeniliklərin, dəyişmələrin əlaqələndirilmiş və planlı şəkildə həyata keçirilməsindən gedir. Burada tətbiq edilən yeniləşmənin koordinasiya olunması, təhsil müəssisəsinin inkişaf proqramı hazırlanmalıdır. Sistemli dəyişikliklərin yenidənqurma proqramı o zaman hazırlana bilər ki, məktəb rəhbərləri, bütün peşəkarı kollektiv innovasiya proseslərinin tətbiqi, təşkil, təcürbəsi ilə tanış olsunlar, eksperimentlər qoymaq metodikasına yiyələnəsinlər. Unutmaq olmaz ki, strategiya seçimi həmişə də tətbiq ediləcək yeniliklərin xarakterindən, mürəkkəbliyindən, həcmindən də asılıdır (5).

Təhsilin keyfiyyəti məqsəd və nəticənin münasibliyi kimi dərk oluna bilər. Təhsildə yüksək keyfiyyət əldə etmək üçün mürəkkəb və çətin olsa da, optimal həyata keçirilməsi mümkün olan məqsəd müəyyənləşdirilməlidir. Daha sonra həmin məqsədə çatmaq üçün təhlil prosesində qarşıya çıxan nöqsanlar araşdırılır. Bu nöqsanlara aşağıdakı amillər aid etmək olar: köhnəlik, qeyri-optimal, təhsilin məzmununa xeyr gətirməyən, yaxud da əhəmiyyəti itirmiş təlim-tərbiyə və inkişaf texnologiyaları, yaxud şagirdlərin təlim prosesinə zəif cəlb edilməsi və s. Bundan sonra aydınlaşdırılır ki, təhsil prosesində özünü bürəzə verən nöqsanlar hansı şərhlərə yaranmışdır. Onlara, əsasən, aşağıdakılar aid edilə bilər: elmi-metodik şəraitin nöqsanları; yüksək səviyyəli müəllim kadrlarının çatışmazlığı; maddi-texniki bazanın tələbləri ödəməməsi; maliyyələşmədə nöqsanlar.

Təhsildə keyfiyyətin təmin edilməsi və onun səmərəli idarələnməsi, öyrəniləndə yeni peşəkarlıq kompetensiyalarının formalaşdırılması üçün təlimin məzmununa və metodlarına yeni yanaşmaların tətbiqini tələb edir. Bu halda peşəkarlıq kompetensiyalarının strukturuna aşağıdakı komponentləri daxil etmək lazımdır: koqnitiv; tonzmlayıcı (yönləndirici); kommunikativi; fərdi (şəxsi); refleksiv (qeyri-iradi) (4).

Aparılmış təhlillər göstərir ki, peşəkar kompetensiyaların komponentləri refleksiv proseslərin təsiri nəticəsində formalaşır. Ona görə də qeyri-iradi komponentin aşağıdakı formalarını bir-birindən ayırmaq bacarmaq lazımdır:

- retrospektiv (keçmiş təcürbənin tənqidi anlaşılması, dərk edilməsi);
- situativ (cari vəziyyətin, situasiyanın real qiymətləndirilməsi);
- perspektiv (fəaliyyətin nəticələrini qabaqcadan görmək, əxlaq, davranış normalarının optimal strategiyasının dərk olunmuş variantının seçilməsi və s.).

Bu komponentlər öyrənilən refleksiv prosesləri səmərəli həyata keçirməyə və yüksək refleksiv özünütəşkilə bilən imkanlar açdığından, tədris prosesində bunlar nəzərə alınmalı və belə keyfiyyətlərin formalaşdırılması təmin edilməlidir (3, 222).

Təcürbə göstərir ki, təhsildə keyfiyyətin təmin olunması və onun effektiv idarələnməsi yeni yanaşmaların tətbiqinin ön plana çəkilməsi, hazır biliklərin mexaniki translyasiyasına yol verilməməsi, peşəkarlıq sahəsində aktivliyin yüksəlməsində yaradıcı xarakterli axtarışların həyata keçirilməsinə müvafiq şəraitin yaradılması vacibdir.

Təhsilin keyfiyyəti vaxtaşırı dəyişən bir kateqoriyadır və o, dövrümüzün çağırışları əsasında sosial sifarişlərin tələblərinə uyğun olaraq dəyişir, yeniləşir. Bu reallıq tələb edir ki, təhsilin nəticələrinin monitorinqi sistematik olaraq həyata keçirilsin, keyfiyyətin yüksəlməsi üçün axtarışlar dilsin (9).

Fasiləsiz, real və müvafiq yoxlama və qiymətləndirmə proqramları müəllimləri və valideynləri hər bir şagirdin təlim nəticələri və müvəffəqiyyətləri haqqında dəlillərlə təmin edir. Bu cür obyektiv informasiya şagirdlərə, müəllimlərə, ailə üzvlərinə şagirdlərin təlim məqsədlərini dəqiq müəyyənləşdirməyə və təhsilin növbəti pilləsini dəqiq planlaşdırmağa imkan verir. Şagirdlərin topladıqları balları ayrılıqda götürdükdə onların fəaliyyətlərini qiymətləndirmək, şagirdlərin öz məqsədlərinə nə dərəcədə nail olduqlarını müəyyənləşdirmək üçün kifayət deyildir. Şagirdlər şəxsi məqsədləri müəyyən etmək, öz fərdi inkişafını izləmək və nail olduğu bilik, bacarıq və vərdişlər üzərində düşünmək imkanlarına malik olmalıdırlar. Şagirdlərin təlim mü-

vəffəqiyyətlərini qiymətləndirmək vasitələri də öyrətmə funksiyası kəsb etməli, onlara öz təlim nəticələrini başa düşməyə kömək etməlidir. Yoxlama və qiymətləndirmə meyarları şagirdlərin öyrənmə fəaliyyətlərini həm işin nəticəsi, həm də prosesin özü kimi qiymətləndirməli, şagirdləri fərqli və fərdi xüsusiyyətlərinin aşkar edilməsinə xidmət göstərməlidir. Qiymətləndirmə bir şagirdin başqa şagirdə münasibətdə necə oxumasını müəyyənləşdirməyə xidmət etməməli, şagirdin öz fərdi inkişaf səviyyəsini üzə çıxarmalı, bu zaman xarici motivlərə istinad etməməlidir (8).

Təhsil sistemimizdə keyfiyyətli tədris-təlim prosesinin qurulması və onun effektiv idarə olunması üçün yeni pədaqoji texnologiyaların,

interaktiv təlim metodlarının elmi, pədaqoji-psixoloji, metodiki əsaslarının işlənilməsi və onların nəticələrinin pədaqoji prosesə gətirilməsi təmin olunmalıdır.

Problemin aktuallığı. Ümumtəhsilin keyfiyyətinin idarə olunması həmişəyaşar problemdir. Onun həmişəyaşarlığı insanın özünüdərkli, sosial-iqtisadi inkişafın səviyyəsi, pədaqoji nəzəriyyənin və praktikanın mükəmməlləşməsi ilə şərtlənir.

Problemin elmi yeniliyi. Problemin həllinə əsas yarıdan kateqorial aparatda ehtiva olunan anlayışlara elmi şərh verilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Ümumtəhsilin keyfiyyətinin idarə olunmasının bəzi praktik yolları göstərilmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Əlizadə Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı: Pədaqogika, 2004.
2. Əhmədova M.Ç. və başqaları. Məllim hazırlığının və orta təhsilin yeni perspektivləri (Qərb təhsil sisteminin təcrübəsi əsasında) //Məllimlər üçün vəsait. Bakı: Adiloğlu, 2006.
3. Mehrabov A.O. Müasir təhsilin conceptual problemləri. Bakı: Mütərcim, 2010, 516s.
4. Mehrabov A.O. İnformasiyalı cəmiyyətdə kompetensiyaların reallaşdırılmasının pədaqoji-psixoloji əsasları //Azərbaycan məktəbi, 2008, № 3
5. Məmmədov R.H. Təhsildə keyfiyyət aparıcı istiqamətlərdən biri kimi. Bakı: Məllim, 2010.
6. Болотов В.А. Системы качества образование. М.: Пед. Общество России, 2000.
7. Нейматов Я.М. Образование в XXI веке: тенденции и прогнозы. М.: Алгоритм, 2002.
8. Поташник М., Ямбир Е., Матрос Д. Управление качеством образования (подред. М.Поташника). М.: Педагогическое общество, 2000.
9. Шишов С.Е. Мониторинг качества образования в школе. М.: Пед. Общество России, 1999.

E-mail: firedun.ibrahimov@mail.ru
xuraman_hamidova@mail.ru

Rəyçi: ped.ü.fəl.dok. S.R. Bədiyev
Redaksiyaya daxil olub: 10.12.2018.